

Удосконалювати ліцей як середовище початкової спеціалізації, за допомогою якого реалізується цей вибір.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: Учеб. Пособие для студ. вузов / Г. С. Абрамова. – 4-е узд., стереотип.- Издательский центр «Академия», 1999.-672 с.
2. Кон И.П. Психология ранней юности / И. П. Кон. – СПб.: Питер, 1999.- 405 с.
3. Рыбалко Е. Ф. Возрастная и дифференциальная психология / Е. Ф. Рыбалко. – СПб.: Питер, 2001. – 224 с. – (Серия « Учебник нового века»).
4. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М., 1989.- 463.

Єрмоленко М. В.

Особливості самооцінки та її вплив на прояви агресивної поведінки у підлітковому віці

У підлітковому віці одним із центральних новоутворень постає самооцінка, як основний компонент самосвідомості, а в поведінці досить часто спостерігаються прояви агресивності. Тому актуальним є дослідити взаємозв'язок між самооцінкою і агресивною поведінкою підлітків.

Нашою метою є теоретичний розгляд поняття самооцінки і девіантної поведінки, а точніше її форми – агресивності спираючись на результати дослідження взаємозв'язку між рівнем самооцінки і проявами агресивності у підлітків.

У зв'язку з визначеною проблемою передбачається розглянути поняття самооцінки та девіантної поведінки; визначити поняття агресивності як форми девіантної поведінки; прослідкувати особливості самооцінки у підлітків; дослідити шляхом методів математичної статистики взаємовплив і взаємозв'язок самооцінки і агресивності у підлітковому віці.

Самооцінка є невід'ємною частиною особистості людини, а саме одним із найважливіших, центральних компонентів самосвідомості («Я-концепції»). Вона виражається в оцінці індивідом самого себе загалом, або певних якостей своєї особистості, або діяльності.

У Психологічному словнику поняття самооцінки визначається як «компонент самосвідомості, який поряд із знаннями про себе містить оцінку людиною своїх фізичних характеристик, здібностей, моральних якостей і вчинків» [6].

Г.К. Валіцкас надає дещо інше визначення: «Самооцінка – це продукт відображення інформації суб'єктом про себе у співвідношенні з певними цінностями і еталонами, що існує в єдності усвідомленого і неусвідомленого, афективного і когнітивного, загального і окремого, реального і демонструючого компонентів» [10].

У вітчизняній психології (А.В. Захарова, В.П. Зінченко, А.І. Липкіна, Е.Т. Соколова, В.В. Столін) склалася традиція аналізу самооцінки як комплексного особистісного утворення. Саме таке значення ми і будемо мати на увазі в нашій дослідній роботі.

У підлітковому віці самооцінка проходить період свого формування та активного розвитку, тому, на думку більшості дослідників, їй притаманна ситуативність, нестійкість, схильність до зовнішніх впливів у молодшому підлітковому віці та більша стійкість, багатогранність охоплення різних сфер життєдіяльності у старшому підлітковому віці. С.Л.Рубінштейн зазначав, що процес розвитку самосвідомості у підлітків проходить ряд ступенів – від наївної поведінки по відношенню до себе до все більш визначеної, а іноді і різко змінної самооцінки.

Молодші підлітки, учні середніх класів, характеризуються недостатньою самокритичністю, нестійкою і не завжди адекватною самооцінкою. Їх оцінки стосуються уміння дружити, своєї поведінки серед інших, поваги до себе, сприймання себе однокласниками, що показує деяке збагачення досвіду соціальної поведінки, але не мають більш глибоких особистісних ознак.

В самооцінці старших підлітків спостерігається «перехід від фрагментарного і недостатньо чіткого бачення себе до відносно повної, всеохоплюючої Я-концепції» [9]. Тобто вони усвідомлюють в два рази більше якостей, ніж молодші школярі. Це можна прослідкувати в самооцінці якостей, розглядаючи підлітка як суб'єкта діяльності. Насамперед це рішучість, сміливість, витримка, почуття власної гідності тощо.

В результаті цього важливими факторами розвитку правильної самооцінки є сприятливе становище серед ровесників, позиція позитивної рівноваги у стосунках, активна участь у громадському житті класу, групи, успішність, а також самовиховання. Проте вона не завжди є адекватною і часто спостерігається завищена, занижена або крайня самооцінка (максимально завищена чи максимально занижена). Саме остання є центральною в нашому дослідженні.

Крайній рівень самооцінки характеризується підвищеною тривожністю, страхом перед широкими соціальними контактами, егоцентризмом, невмінням знаходити вихід із важких ситуацій. Дані ознаки говорять про схильність до проявів агресивності, як однієї із форм девіантної поведінки.

Девіантною поведінкою вважають «активність людини, в якій проявляється стійка тенденція відхилення від соціальної норми» [2], яка класифікується як різного роду девіації, зокрема і девіації агресивної орієнтації.

Проблему вивчення агресії й агресивності автори у своїх дослідженнях розглядають по-різному. Так, Лоренд та Андрі визначають агресію як уроджену реакцію людини для “захисту займаної території”, у дослідженнях Морісона агресивність розглядається як прагнення до панування, К. Хорні і Е. Фром вважали, що агресивність є реакцією особистості на ворожу для людини навколишню дійсність.

Ми в своєму дослідженні виходимо з такого визначення: «Агресія – індивідуальна або колективна поведінка чи дія, спрямована на спричинення фізичної чи психічної шкоди або навіть на знищення іншої людини чи групи» [4]. Вона виявляється як спосіб задоволення потреби в спілкуванні; самовираження і самоствердження; від реагування на несприятливу обстановку в сім'ї і на жорстоке ставлення з боку батьків; досягнення значущої мети тощо.

Виділяють такі форми агресивної поведінки:

1. Фізична агресія – використання фізичної сили проти іншої особи.
2. Непряма агресія – агресія, що обхідним шляхом спрямована на іншу особу (злісні плітки, жарти) та агресія ні на кого не спрямована (зриви люті, лемент).
3. Роздратування – готовність до прояву негативних почуттів при найменшому роздратуванні (запальність, брутальність).
4. Негативізм – опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти сталих звичаїв і законів, проти керівництва.
5. Образа – заздрість і ненависть до оточення за дійсні та вигадані дії.
6. Підозрілість – виявляється в діапазоні від недовіри й обережності щодо людей до переконання в тому, що інші люди мають намір нанести шкоду.
7. Вербальна агресія – вираження негативних почуттів як через форму (лемент, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокльони, погрози).
8. Аутоагресія – агресія спрямована на самого себе.

Проте серед негативних тенденцій агресивності – ворожості, неслухняності, опору можна виділити і позитивні – здатність агресивності розвинути ініціативність, настирливість. Також вона може мати захисний характер, коли мета агресивного суб'єкта є нейтральною, а сама агресія використовується як засіб досягнення цієї мети.

Процес формування агресивної поведінки складний і багатогранний, на який впливає низка чинників, серед яких є і ті, які впливають на формування самооцінки. Передусім це вплив сім'ї та стосунків між її членами, а також взаємовідносини із ровесниками, психічні особливості тощо.

Як відомо, агресія – це поведінка, що керується самосвідомістю на яку впливає її компонент самооцінка. Тому, беручи до уваги фактори, що сприяють формуванню крайньої самооцінки, можна визначити наскільки є вираженою агресія. Для того щоб перевірити це на практиці було проведено психологічне дослідження учнів 9 класу однієї зі шкіл міста Кривого Рогу.

Для вивчення самооцінки було проведено тест-опитувальник самовідношення В.В.Століна і С.Р.Пантелєєва, який допомагає виявити три рівня самовідношення, що відрізняються за ступенем узагальненості: глобальне самовідношення; самовідношення, диференційоване по самоповазі, ауто симпатії, самоінтересу і очікуваним відношенням до себе; рівень конкретних дій (готовності до них) по відношенню до свого «Я». Нас зацікавив саме показник глобального самовідношення, результати якого і будуть розглянуті в подальшому.

З метою визначення проявів агресивності у підлітків було використано опитувальник агресії Баса-Даркі за допомогою якого можна визначити рівень прояву конкретної форми агресії.

Провівши діагностичні процедури, ми отримали наступні результати, які наочно подані на рис.1.

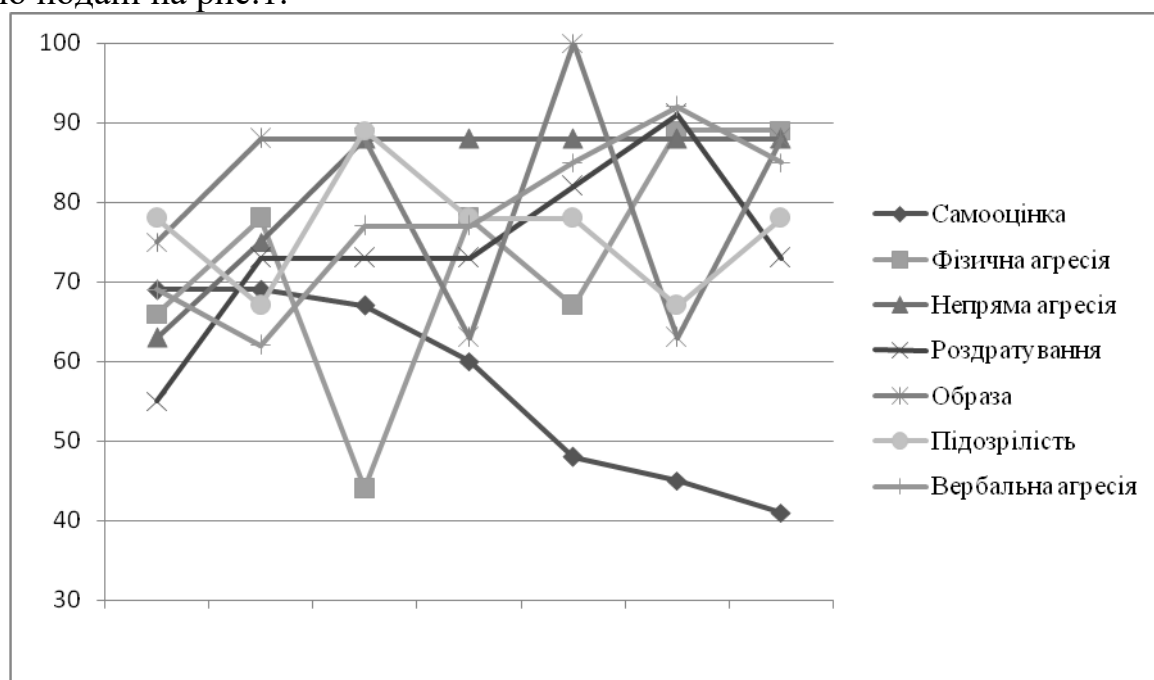

Рис. 1. Результати діагностики самооцінки та агресивності підлітків

Далі, щоб прослідкувати взаємозв'язок між досліджуваними явищами результати було піддано кореляційному аналізу (коефіцієнт кореляції Пірсона) (дані наведено нижче в таблиці 1).

Таблиця 1.

Кореляційні зв'язки між показниками самооцінки та видами агресії підлітків

	Фізична агресія	Непряма агресія	Роздратування	Негативізм	Образа	Підозрілість	Вербальна агресія	Почуття провини
Самооцінка	-0.6063	-0.6348	-0.6464	-0.0306	-0.0381	0.1997	-0.8800	0.0998

На основі отриманих даних можна прослідкувати залежність рівня самооцінки і агресивності.

Спостерігається обернена залежність між величиною самооцінки та рівнем прояву деяких видів агресивності підлітків. Особливо яскраво це видно на таких видах агресивної поведінки, як вербальна агресія (-0.8800), роздратування (-0.6464), непряма агресія (-0.6348) та фізична агресія (-0.6063). Тобто, чим нижчий рівень самооцінки підлітків, тим вище показники вербальної, непрямой, фізичної агресії та роздратування.

Отже, зі зниженням самооцінки у підлітків зростає готовність до прояву негативних почуттів при найменшому роздратуванні, імовірність вираження негативних почуттів через форму або зміст словесних висловлювань або використання фізичної сили проти іншої особи, можливість прояву безадресної (ні на кого конкретного не спрямованої) агресії – емоційні зриви, лють, а також агресії, що обхідним шляхом спрямована на іншу особу (злісні плітки, жарти).

Залежності між рівнем самооцінки та негативізмом, образою, почуттям провини та підозрілістю нами не встановлено. Напевно, це характеристики, які є віковими особливостями підлітків, і не залежать від особистісної самооцінки (принаймні така залежність зовсім незначна).

Отже, самооцінка – одне з центральних компонентів самосвідомості, що починає функціонувати у підлітковому віці та полягає в оцінці загального потенціалу суб'єкта чи його окремих якостей (властивостей), досягнень, тощо. У підлітковому віці вона ситуативна, нестійка і досить часто неадекватно занижена. Саме це породжує агресивну поведінку – поведінку спрямовану на спричинення фізичної чи психічної шкоди іншим особам, а подекуди і собі.

У ході практичного дослідження було доведено залежність проявів агресивності, насамперед вербальної агресії, роздратування, непрямой агресії та фізичної агресії від рівня самооцінки підлітка. А саме, чим нижче самооцінка підлітка, тим йому притаманний більш яскравий прояв агресивної поведінки та різноманітність її форм.

Таким чином, зв'язок між самооцінкою і агресивністю у підлітків є очевидно зворотнім. Тому розвиток адекватної самооцінки є одним із перших засобів запобігання проявам агресії в підлітковому віці.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва В.В. Вплив сім'ї та школи на девіантну поведінку підлітка // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2008. - №4. – С. 43-51
2. Власова Е.В. Педагогічна психологія: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2005. – С. 290-298.
3. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – С. 308-310.
4. Іванова В.В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. - №5. – С. 14-16.
5. Коровкіна Ю.С. Девіантна поведінка та особистість підлітка // Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг, 2005. – вип.12. – С. 208-264.

6. Психология. Словарь / Под общ. Ред.. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
7. Розов В. Методики оцінки і самооцінки адаптації індивідуально-психологічних особливостей особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. - №6. – С. 42-43.
8. Рубінштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1988.
9. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навч.посіб. К.:Академвидав, 2005. – С. 208-209.
10. Самооценка в подростковом возрасте // Психология подростка. – М., 2003. – С. 94-99.
11. Сидоров К.Р. Самооценка в психологии // Мир психологии. – 2006. - №2. – С. 226-232.

Чупрій Н. О.

Відмінності переживання кохання у старшому підлітковому та юнацькому віці

Проблема кохання на сьогоднішній день є надзвичайно актуальною. Зрештою, це питання привертало увагу людства ще з давніх-давен. Так, численні роботи філософів Б.Спінози, Д. Юма, А. Шопенгауера («Крейцерова соната»), Е. Фромма («Мистецтво любити»), В.Соловйова («Зміст любові»); психологів З. Фрейда, К.Ізарда, Л. Каслера, Джона Алана Лі, Р. Стернберга, Р. Мея, Д. Майерса, І.Кона та інших вчених присвячені саме цьому питанню [3], [4], [5], [6]. Серед вчених, які займаються даною проблемою, і досі немає єдиної думки щодо правильного визначення поняття кохання, змісту цього почуття та його проявів.

Існує також багато підходів щодо класифікації типів кохання, визначення розбіжностей у переживанні цього почуття людьми різного віку.

Тому **мета** нашого дослідження – проаналізувати відмінності переживання кохання між старшими підлітками та юнаками.

Основна **гіпотеза** дослідження, на наш погляд, наступна: формування статевої ідентичності у підлітків підвищує зацікавленість у фізичній стороні кохання; особливості соціальної ситуації розвитку у юнацькому віці реалізують потребу у коханні-дружбі.

Нами було проведено діагностику серед учнів 10-ого класу СЗШ № 130 (старших підлітків) та студентів 3-ого курсу КДПУ (юнаків) з метою визначення пріоритетного стилю кохання та його проявів серед молодих людей віком у 15 та 19 років.

В діагностиці приймали участь 38 досліджуваних: 19 учнів та 19 студентів.

Використовувалася методика, розроблена Клайдом і С'юзан Хендрик «Шкала установок в коханні», спрямована на визначення міжособистісної атракції, що певним чином є свідченням переваги у виборі типу, стилю кохання. Опитувальник складається з 42-х стверджень, на які учасники